

- Kuźniak S., Lorek G., Lewandowski M. 1997. Występowanie szcudłaka *Himantopus himantopus* w Polsce. Not. Orn. 38: 131–139.
- Szajda M. 2012. Liczebność i rozmieszczenie lęgowych ptaków siewkowych *Charadriiformes* w dolinach Średzkiej Strugi i Moskawy. Ptaki Wielkop. 1: 110–118.
- Śliwa P. 2001. Miniaturowe bociany. Biul. Pol. Tow. Ochr. Przyr. „Salamandra” 15: 25–26.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Żurawlew P., Radziszewski M. 2012. Wielkopolski Raport Ornitologiczny nr 1. Podsumowanie roku 2009. Ptaki Wielkop. 1: 177–201.

Maciej Szajda

ul. Czerwonego Krzyża 5/42a, 63-000 Środa Wielkopolska
maciejszajda@gmail.com

Tomasz Książkiewicz

Osiedle Młodych 4/24, 63-000 Środa Wielkopolska
t.ksiazkiewicz@wp.pl

Populacja dzierłatki *Galerida cristata* w Kaliszu

Tomasz Wilżak, Tomasz Pietrzak

W roku 1871, w 9 numerze „Kaliszanina”, ukazał się tekst Adama Chodyńskiego *Tępienie ptasząt*. Było to najpewniej jedno z pierwszych wystąpień w regionie nawojujących do potępienia procederu chwytania i handlowania drobnymi, dziko występującymi ptakami, pociągającego za sobą ich dręczenie i nierzadko uśmiercanie. Wśród gatunków, które autor wymienił jako ofiary ptaszników z Zawodzia, Rypinka, Starego Miasta i innych dzielnic dzisiejszego Kalisza, znalazła się dzierlatka. Kiedy A. Chodyński publikował swoją odezwę, w jego opinii gatunek ten już od lat występował rzadko, a wcześniej *Wróble [...] i dzierłatki [...] stadami zlatywały się na podwórza nasze, ulice i place targowe miasta* Dzięki temu powściągliwemu opisowi dysponujemy wiedzą o jednym z czynników negatywnie wpływających na ówczesną populację dzierłatki w Kaliszu, o środowisku, w jakim występowała oraz o domniemanym spadku liczebności tego gatunku w drugiej połowie wieku 19., który wówczas i tak był najprawdopodobniej zdecydowanie bardziej liczny niż w ostatnich dziesięcioleciach. Kolejne dane o występowaniu dzierłatki w tym mieście pochodzą dopiero z lat 1970. (Wilżak et al. 2004). Mimo że dotyczą one obserwacji spoza sezonu lęgowego, to prawdopodobnie również wtedy ptaki gniazdowały w tym mieście. Dane na temat występowania dzierłatki w Kaliszu, które umożliwiły określenie liczebności w granicach miasta, zebrano w latach 1990–2008 i przedstawiono w niniejszej pracy.

Powierzchnia administracyjna Kalisza w roku 2008 wynosiła 6942 ha, wcześniej do roku 1999 było to maksymalnie 5527 ha – przy czym w części dołączonej ostatnio do miasta nie występowały stanowiska dzierłatki. W roku 1995 użytki rolne stanowiły 57%, a w 2005 – 61% powierzchni miasta, lasów w obu latach było po 4% (wg Bank Danych Regionalnych GUS). Zabudowa mieszkaniowa luźna i tereny przemysłowo-handlowe zajmowały: w roku 2000 – 21 i 8%, a w 2006 – 26 i 9%

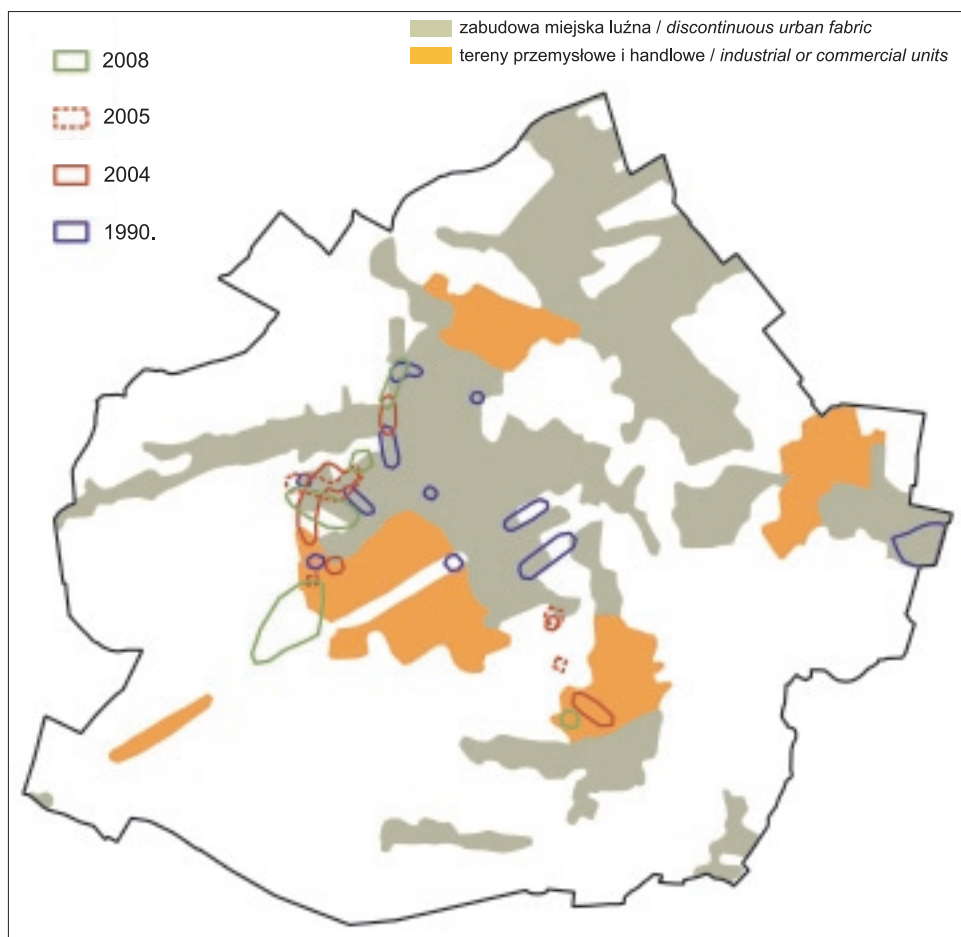
(wg Corine Land Cover EEA). Zabudowa wielorodzinna, tj. osiedla bloków, a następnie wielkopowierzchniowe obiekty handlowe, wznoszone były przede wszystkim w zachodniej części miasta.

Dane o występowaniu dzierlatki zbierano w trakcie nieukierunkowanych na jej wykrycie wizyt terenowych, jak i planowanych inwentaryzacji. W sezonach lęgowych 1990–1997 nieregularne obserwacje prowadzono w całym mieście, rejestrując wszystkie stwierdzenia tego gatunku. Liczebność określono szczegółowo jedynie w roku 1993 na terenie intensywnie wówczas rozbudowywanego osiedla Winiary, znajdującego się w środkowowschodniej części miasta. Łącznie we wskazanych sezonach obserwacje prowadzono w ciągu kilkuset dni (dokładniejsze oszacowanie nie jest możliwe), poświęcając im w ciągu każdego z nich różną ilość czasu – od kilkunastu minut do kilku godzin. W latach 2004 i 2005, w ramach systematycznego rozpoznawania awifauny lęgowej miasta, przeprowadzono inwentaryzację stanowisk dzierlatki. Inwentaryzacji dokonano w okresie od końca III do połowy VI, wizytując co najmniej dwukrotnie tereny jej potencjalnego występowania: zabudowę wielorodzinną, przemysłową i handlową, glinianki, tereny kolejowe itp. Liczenia ukierunkowane wyłącznie na określenie liczebności dzierlatki wykonano w roku 2008. W sezonie tym liczenia przeprowadzono w okresie 19–23.05, kontrolując wszystkie potencjalne stanowiska tego gatunku. Tereny najliczniejszego występowania dzierlatki, czyli osiedle Dobrzec oraz zabudowę przemysłową i handlową w zachodniej części miasta kontrolowano wtedy dwukrotnie. Tak w odniesieniu do lat 1990., jak i 2000. zwrócono się do osób prowadzących obserwacje ptaków w Kaliszu - K. Gołębiaka, W. Kani, M. Litwina (ML), Z. Lewartowskiego (ZL), A. Małego i Sz. Różańskiego - o przegląd swoich danych i udostępnienie informacji o stwierdzeniach dzierlatki. Osobom tym dziękujemy za włożoną pracę i przekazane materiały. Za udostępnienie niepublikowanych danych spoza Kalisza dziękujemy również S. Pawlakowi (SP), J. Pietrowiakowi (JP) i M. Radziszewskiemu (MR). Przedstawione dalej obserwacje, jeśli nie sygnowano ich inicjałami lub nazwiskiem, zostały dokonane przez autorów niniejszego opracowania.

Istnienie terytorium pary lęgowej w latach 1990. przyjmowano przy co najmniej jednokrotnym stwierdzeniu śpiewającego samca w okresie IV-VI. Wyjątkowo w odniesieniu do dwóch stanowisk stwierdzonych w roku 1994 i czterech w roku 1997, założono istnienie rewiru lęgowego w oparciu o obserwacje par (3 razy) lub pojedynczych osobników (3), dokonane w III (5) lub VII (1). Liczebność dla okresów 1990–1993 i 1994–1997 ustalono na podstawie zsumowania izolowanych stanowisk. W przedziale liczebności ustalonym dla jednego z tych okresów pierwsza z liczb oznacza sumę stanowisk par znanych z różnych lat, co do których istnienia - na podstawie przyjętych kryteriów - nie było wątpliwości. Druga z liczb jest wynikiem dodania stanowisk, których istnienie jako osobnych było niepewne (ze względu na możliwość przebywania ptaków w innej części rewiru niż były stwierdzane w poprzednim roku/latach lub w związku z faktycznym przesunięciem rewiru w stosunku do poprzedniego roku/lat).

W sezonach, w których prowadzono inwentaryzacje, dysponowano bogatszym materiałem, zazwyczaj umożliwiającym wskazanie terytoriów na podstawie większej liczby obserwacji ptaków, w tym śpiewających lub przebywających w parach, albo w oparciu o bezpośrednie dowody gniazdowania:

- rok 2004 - stwierdzenie dorosłego ptaka z pokarmem (1 przypadek), dwukrotne stwierdzenia par (4), jednokrotne stwierdzenia par (4) i jednokrotne stwierdzenia pojedynczych ptaków, głównie śpiewających (2-3); wprowadzenie przedziału spowodowane

Ryc. 1. Rozmieszczenie rejonów występowania dzierłatki *Galerida cristata* w Kaliszu w latach 1990–2008 (zasięg form pokrycia terenu wg Corine Land Cover 2006)

Fig. 1. Distribution of areas inhabited by Crested Lark *Galerida cristata* in Kalisz in 1990–2008 (extent of land cover types according to Corine Land Cover 2006)

było wątpliwościami co do istnienia jednego z terytoriów,

- rok 2005 - dwukrotne stwierdzenia, w większości śpiewających ptaków, także równoczesne (8) i jednokrotne stwierdzenia śpiewających ptaków (2),
- rok 2008 - gniazdo, podloty, dorosły ptak z pokarmem lub materiałem na gniazdo (6), dwukrotne stwierdzenia pary (1), jednokrotnie stwierdzenie pary (1) i jednokrotne stwierdzenia pojedynczych ptaków, głównie śpiewających (6).

W latach 1990–1997 na terenie Kalisza wykryto 11 rejonów występowania dzierłatki (ryc. 1). Zazwyczaj ptaki obserwowano w nich w jednym lub w dwóch sezonach (odpowiednio 6 i 4 miejsca), a tylko na jednym ze stanowisk gatunek ten stwierdzono w trzech sezonach lęgowych. Na podstawie tych obserwacji liczebność dzierłatki w latach 1990–1993 określono na około 11–13 par, a w latach 1994–1997 na 8 par. W roku 1993 wykryto największą liczbę par – zanotowano wówczas 11 par, z których 5 odnotowano w rozbudowywanej wówczas części osiedla Winiary (później ptaków już tam nie spotykano). W latach 2004, 2005 i 2008 stwierdzono odpowiednio 11–12, 10 i 14 par.

Tabela 1. Liczebność dzierłatki *Galerida cristata* w wybranych rejonach Kalisza w latach 2004, 2005 i 2008

Table 1. Numbers of Crested Lark *Galerida cristata* in selected parts of Kalisz in 2004, 2005 and 2008. (1) - area/year

obszar\rok (1)	2004	2005	2008
osiedle Dobrzec	6	6	7
tereny zabudowy produkcyjno-usługowej przy zbiegu Al. Woj. Polskiego i ul. Wrocławskiej	1	1	4
otoczenie linii kolejowej przy os. Zagorzynek	1	2	-
Giełda Kaliska i jej sąsiedztwo (ul. Częstochowska)	2	1	1

Zarówno w latach 1990. jak i 2000. dzierłatki występowały głównie w środkowej części zasięgu administracyjnego miasta (ryc. 1). Jednak pod względem środowiskowym były to zazwyczaj obrzeża obszarów zurbanizowanych i rolniczych, stanowiące strefy przejściowe, pozbawione większych skupisk drzew. W latach 1990. siedliska dzierlatek znajdowały się głównie na terenie nowych i rozbudowywanych osiedli mieszkaniowych (Dobrzec, Winiary), na obszarach przemysłowych (dawne tzw. fabryki domów, przy zachodnim odcinku Al. Wojska Polskiego i przy jej skrzyżowaniu z ul. Serbinowską) i w sąsiedztwie wyrobisk gliny (Glinianki Zośka i Park Przyjaźni). W latach 2000. stanowiska znajdujące się w środkowej części miasta zostały opuszczone, a te położone w części zewnętrznej zwiększyły liczebność. Wraz z przesunięciem zasięgu występowania dzierlatek, najważniejszym ich siedliskiem stały się rozbudowywane od końca lat 1990. w zachodniej części Kalisza tereny zabudowy wielorodzinnej (fot. 1), czyli osiedla mieszkaniowe z trawnikami oraz produkcyjno-usługowej (m.in. place, parkingi z przylegającymi trawnikami). W sąsiedztwie obu wymienionych typów zabudowy znajdowały się grunty orne i nieużytki oraz/lub prowadzono, kończono i rozpoczynano budowy.

Z lat 1970. brak obserwacji z sezonu lęgowego pozwalających wnioskować o rejonach gniazdowania. W listopadzie i grudniu w latach 1972, 1976 i 1977 dzierłatki stwierdzane były w ścisłym centrum miasta: (1) na terenie dzisiejszego Placu Jana Pawła II i Głównego Rynku, (2) na Nowym Rynku, (3) przy ul. Wodnej i (4) w pobliżu skrzyżowania ul. Poznańskiej z Al. Wojska Polskiego (ZL). W latach 1990. w okresie jesiennym i zimowym ptaki spotykano przy ul. Podmiejskiej, ul. Poznańskiej, przy Parku Przyjaźni i na osiedlu Dobrzec – w pobliżu terytoriów lęgowych oraz poza nimi. Najwcześniej śpiewające ptaki słyszano 12.03.1993, a w tym samym roku jeszcze 28.02 widziano grupkę 5–6 os. koczujących poza znanymi stanowiskami lęgowymi.

Na większości obszaru Polski w ostatnich dziesięcioleciach zanotowano wyraźny spadek liczebności dzierłatki (np. Misiunia 2006, Bożek & Hebda 2009, Kaczmarek 2009). Niekorzystny trend obserwowany jest również w Wielkopolsce, choć region ten – głównie jego część środkowa i południowo zachodnia – nadal pozostaje dość licznie zasiedlony (Wylegała et al. 2009). Stabilna liczebność dzierłatki w Kaliszu mogłaby sugerować, że w pozostałej części południowo-wschodniej Wielkopolski gatunek znajduje się w korzystnej sytuacji. Jednak mapa w opracowaniu Wylegały et al. (2009) właściwie odzwierciedla nieliczne rozpowszechnienie dzierłatki w okolicach Kalisza, mimo że nie przedstawia wszystkich istniejących stanowisk. O ile w Kaliszu w latach 1990. i 2000. liczebność gatunku nie uległa większym zmianom – a na dodatek w roku 2008 był najwyższa od początku lat 1990. – to w pobliskim Pleszewie zanotowano znaczny regres liczebności. W latach 1991–1996 znano stamtąd 11 stanowisk (odpowiadających pojedynczym parom), w latach 1999–2003 tylko 2 stanowiska (Wilżak & Żurawlew 2008). Dzierlatka nadal występuje w Jarocinie (w ostatnich latach co najmniej jedna para, JP) i prawdopodobnie w Ostrowie Wlkp. W drugim z wymienionych miast

Fot. 1. Siedlisko dzierlatki *Galerida cristata*, śpiewający samiec i zawartość gniazda znalezionego 20.05.2008 na osiedlu Dobrzec w Kaliszu (©Tomasz Pietrzak) - *Habitat of Crested Lark *Galerida cristata*, singing male and nest found on 20th May 2008 in the Dobrzec housing estate in Kalisz*

na początku lat 1990. liczebność dzierlatki była podobna jak w Kaliszu: w roku 1992 w granicach administracyjnych Ostrowa Wlkp. wykryto 9 stanowisk z 10–11 parami (ML), a według podsumowania Kuźniaka (2000) – nie przypisanego do lat – było tam 12–15 par. W latach 2000. istniały tam co najmniej dwa stanowiska (MR): na składowisku odpadów przy ul. Staroprzygodzkiej (2 pary, 2005) i przy hipermarkecie na ul. L. Waryńskiego (1-2 pary, 2003 i 2005; w tym miejscu dzierlatkę widziano jeszcze 17.01.2009 – 4 os.). W Wieruszowie tylko w latach 1990 i 2009 stwierdzono po jednym stanowisku (Wilżak et al. 2004, SP). Dzierlatkę stwierdzono również na przedmieściach Kępna: w roku 1994 gniazdowała 1 para w rejonie składowiska odpadów w Mianowicach (SP).

Na terenach rolniczych w okolicy większości wymienionych wyżej miast dzierlatka nie występuje lub była bardzo nieliczna. Wyjątkiem są okolice Jarocina, gdzie gatunek ten, także w ostatnich latach, spotykany był dość często (JP, brak danych ilościowych). W pow. kaliskim ziemskim, w ciągu 20 lat prowadzenia obserwacji przez kilka osób, nie stwierdzono dzierlatki ani razu, w pow. pleszewskim w latach 2004 i 2005 znano 4 stanowiska (Wilżak & Żurawlew 2008). W pow. ostrowskim w latach 1990. stwierdzono co najmniej 9 stanowisk: Koryta (1 para, 1992, ML), Lamki (1 para, 1993), Nowe Skalmierzyce (1 para, 1993), Ociąż Zakrzewki (1 para, 1993), Przygodzice (2 pary, 1997, MR), Radłów (1 para, 1992, ML), Raszaków (1 para, 1992, ML) i Skrzebowa (1 para, 1992, ML). Po roku 2000 znane były stanowiska w (MR): Biadaszkach (1 para, 2005), Raczycach (2 pary, 2007), Uciechowcie (1 para, 2006), Wierzbnie (1 para, 2009) i Zacharzewie (1 para, 2009). W pow. kępińskim i pow. wieruszowskim również nie stwierdzono tego gatunku (SP, M. Rachel – www.rachma.org).

Biorąc pod uwagę dotychczasowe zmiany rozmieszczenia lęgów dzierlatki w Kaliszu, nie można wykluczyć, że w przypadku dalszej intensyfikacji budownictwa, populacja tego gatunku będzie w Kaliszu stabilna lub nawet nieco wzrośnie zasiedlając tereny podlegające zabudowie. W sytuacji ograniczania budownictwa nowe siedliska lęgowe dzierlatek nie będą powstawały, a dotychczasowe, w wyniku planowanego zakrzewiania lub zadrzewiania, a także naturalnej sukcesji staną się nieprzydatne dla gatunku. Całość

zmian, które można określić mianem starzenia się środowisk (Bożek & Hebda 2009), doprowadzi do opuszczania tych miejsc przez dzierlatki. Utrzymywanie przez człowieka siedlisk o wygładzie placów budów, jakkolwiek możliwe, to w praktyce z przyczyn estetycznych i finansowych wydaje się nierealne. Zachowanie takich terenów trudno wpisać w zwyczajowo postrzeganą ochronę przyrody czy tzw. zrównoważony rozwój. Zatem należy się liczyć również ze scenariuszem, według którego dojdzie do ustąpienia dzierlatki z Kalisza, mimo niewielkiego wzrostu liczebności w ostatnich latach.

Summary: Population of Crested Lark *Galerida cristata* in Kalisz. First information about the occurrence of Crested Lark *Galerida cristata* in Kalisz dates back to 1871. It is known, that this species was common at that time and was a subject of commercial trade. Data collected during 1990–2008 enabled to assess its numbers in the city in 1990–1993, 1994–1997, 2004, 2005 and 2008 at 11–13 pairs, 8 pairs, 11–12 pairs, 10 pairs and 14 pairs respectively (the numbers for the first two periods may be underestimated). During a nearly 20-year period, no significant changes in numbers have been recorded, and at the end of the first decade of the current century the population has increased slightly. In comparison to other areas in southeastern part of Wielkopolska where Crested Lark occurs, its situation in Kalisz is relatively favourable.

Literatura

- Bożek M., Hebda G. 2009. Rozmieszczenie i liczebność dzierlatki *Galerida cristata* w Opolu na początku 21. wieku. Not. Orn. 50: 51–54.
- Chodyński A. 1871. Tępienie ptasząt. Kaliszanie 9: 35.
- Kaczmarek K. 2009. Dzierlatka *Galerida cristata*. W: Janiszewski T., Wojciechowski Z., Markowski J. (red.). Atlas ptaków lęgowych Łodzi. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ss. 112–113.
- Kuźniak S. 2000. *Galeria cristata* (L., 1758) – dzierlatka. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, ss. 346–347.
- Misiunia Ł. 2006. Zanik populacji lęgowej dzierlatki *Galerida cristata* w Kielcach w latach 1986–2005. Not. Orn. 47: 134–138.
- Wilżak T., Żurawlew P., Markiewicz E., Wieczorek G. 2004. Ptaki doliny Proсны. Wielkop. Prace Ornitol. 10: 9–95.
- Wilżak T., Żurawlew P. 2008. Przyroda Powiatu Pleszewskiego. Starostwo Powiatowe, Pleszew.
- Wylegała P., Krąkowski B., Sieracki P., Kasprzak A., Rosin Z. 2009. Liczebność, zagęszczenie oraz siedliska lęgowe dzierlatki *Galerida cristata* w krajobrazie rolniczym Wielkopolski. Not. Orn. 50: 312–318.

Adres do korespondencji:

Tomasz Wilżak

ul. Widok 99/26, 62–800 Kalisz

t.wilzak@wp.pl

Pliszka cytrynowa *Motacilla citreola* nowym gatunkiem lęgowym w Wielkopolsce

Jerzy Grzybek

W latach 2009 i 2012 po raz pierwszy stwierdzono gniazdowanie pliszki cytrynowej *Motacilla citreola* na terenie Wielkopolski. Ptaki obserwowano w dolinie Warty w pobliżu miejscowości Zawadka (pow. kolski). Biotopem lęgowym była mozaika kośnych